

szavaival: csak találgatni tudunk. A találgatásokban, feltételezésekben gyakori az analitikus megközelítés. Részint ezért, részben pedig azért, mert valóban hiszünk a visszajelzés szükségességében, ez egyszer magunk is ehhez fordulunk. Úgy látom, hogy a szerző sajátosan viszonyul vizsgálata tárgyához. Számtalan, ez nem igaz, számos példát mutat az írás arra, amikor a szerző a tények dacára, sőt ellentény esetén is fenntartja véleményét. Ez előítéletes, sztereotip gondolkodásmódra utal; ennek pedig másra történő átruházása a projekció is lehet. Alig hisszük persze, hogy ez mindenki számára elfogadható, hiszen tudjuk jól, minél tökéletesebb egy elhárítás, annál kevésbé tudatos.

Összegezve: nem azt állítjuk, hogy nem létezik a szerző által említett jelenség, csak

azt, hogy írásával ezt nem bizonyítja, illetve írásával nem ezt bizonyítja. Veszélyes egy komplex ösztársadalmi problémát tisztán etnikaivá csúsztatva oktatásügyivé, sőt az oktatás ügyévé karcsúsítani, különösen, ha a bajokat és a tennivalókat csak az egyik oldalra testálják. Bár közismert, hogy „nem baj, ha tévedsz a diagnózisban, csak tévedsz hozzá a terápiát is”, mégis a pontos diagnózis és adekvát terápia nemcsak közkedveltebb, de igazságosabb is.

**Gergely András –
Gergely Andrásné Rácz Éva
Salomvár**

Filozófus és pedagógus egy személyben

Somogyi Józsefről

Ismét egy feledésbe merült, mellőzött magyar kutató-gondolkodó és kivételes tanáregyéniség, akinek teljes életmű-feldolgozásával mindmáig adós a filozófia, a pedagógia és a neveléstörténet.

Somogyi József (1898–1948) azon kevesek egyike volt, aki egyszerre művelte a filozófiát és a pedagógiát, s mindkét területen számottevő eredményt ért el. Mégis bántóan keveset tudunk róla, sem a filozófia, sem a pedagógia nem tárta fel az örökség valódi tudománytörténeti helyét s jelentőségét. Somogyi emberi nagysága, pedagógus-egyénisége pedig teljességgel ismeretlen maradt számunkra.

Gondoljunk bele: a viszonylag rövid (kerek ötven esztendőnyi) életkor, ami megadatott neki, milyen gazdag életművet takar! A természettudományos indíttatású fiatal Somogyi fokozatosan fordul a filozófia és a pedagógia felé: itthon *Prohászka* és *Pauler Ákos*, külföldön *Husserl* (neki is tanítványa volt) tette rá a legnagyobb szellemi hatást. Az I. világháborúban frontszol-

gálatot teljesített (megsebesült), azután Budapesten tanított különböző középiskolákban, majd 1930-ban Szegedre került, s tizennyolc esztendőn át a filozófia-pedagógia tanszék vezetői funkcióját látta el a Szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán (a SZTE JGYTFK jogelődje). Évfolyam előadásokat tart filozófiából, pedagógiából és pszichológiából. Közben az Akadémia Filozófiai Bizottságának, a Magyar Filozófiai Társaságnak, a Magyar Pedagógiai Társaságnak, a Magyar Pszichológiai Társaságnak, az Aquinói Szent Tamás Társaságnak, a Szent István Akadémiának és a szegedi Dugonics Társaságnak lesz tagja. Öt nyelvet beszél, csaknem húsz könyvet ír (német nyelvűt is), fordít, a kisebb-nagyobb tanulmányainak száma pedig több száz. Külföldi konferenciák rend-

szeres meghívott előadója (Németország, Ausztria, Svájc, Olaszország, Franciaország, Hollandia). Ámulatba ejtő munkabírása mellett nem mellékesen öt gyermekes családapa. A II. világháborúban budapesti ingósága (sok kéziratával együtt) odaveszett. 1948-ban hunyt el Szegeden, villamosbalesetben.

Sajnálatosan az örökség méltatlan fogadtatásban részesült, mind Somogyi életében, mind halála után. Somogyit kétszer (1937-ben és 1942-ben) is jelölték a Magyar Tudományos Akadémia tagjává, ám mindkétszer elutasították. Valószínűleg politikai-ideológiai okok miatt. Somogyi független gondolkodónak tartotta magát, távol maradt az uralkodó politikai és szellemi irányzatoktól. Amikor pedig megüresedett a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem filozófiai tanszékvezetői állása, pályázata negatív bírálatot kapott. Holott Pauler Ákos korábban úgy nyilatkozott, Somogyi lehet majd az utódja a tanszékvezetésben. Halála után sem változott sokáig a helyzet: évtizedekig hallgattak róla s életművéről a filozófiában éppúgy, mint a pedagógiában. Jellemző például, az 1979-es kiadású Pedagógiai Lexikon meg sem említi a nevét, filozófiából pedig *Hanák Tibor* az első szakember, aki megemlékezik munkásságáról. (1) Valójában a kilencvenes évek végén történtek az első komolyabb szakmai lépések, éppen szegedi kutatók egy csoportja részéről. (2) Azóta viszont újból csend honol a Somogyi-örökség körül. Ezért félok, hogy csupán évfordulós megemlékezés volt 1998-ban, s a rendszeres, átfogó feltáró munka még mindig várat magára.

*

Az imponálóan gazdag filozófiai és pedagógiai munkásságából csak felidéznek egy általános módszertani elvet, melyhez élete végéig tartotta magát. 1940-ben, amikor tombol a fajelmélet s grasszálnak Európában a fasiszta seregek, Somogyinak volt szellemi-erkölcsi bátorsága azt írni, hogy a „történelem nem a fajok, hanem a népek, nemzetek története, (...) a fajiság nem önérték, (...) s az egész német nép

csupán szégyenpírral fog gondolni arra, hogy olyan könyvek, amilyen Rosenberg Mythusa egy Albertus Magnus, egy Kant, egy Goethe hazájában megjelenhettek.” (3) Nem egyszeri s véletlen fogalmazásról van itt szó, ezt bizonyítandó, figyeljünk egy további, általánosabb szintre emelt gondolatára, melyet általános kutatói vezérelvnek is tekinthetünk. Hangsúlyozza: „meg kell őriznünk az értelem elfogulatlan tisztázását, éles kritikai érzékét és a közhangulat, a divatjelszavak, a tömegizlés felett állva, sub specie aeternitatis kell kutatnunk a problémák mélyén rejlő igazságot. Az önálló gondolkodási képességet és kritikai tisztánlátást pedig legjobban éppen az jellemzi, hogy milyen divatot – nem követünk.” (4)

Somogyi, aki következetes gondolkodó, természetesen ellenáll az úgynevezett kollektivisták „közhangulatnak” is. „Ma a hatalmas tömegmozgalmak korát éljük – írja. – Százezres és milliós megszervezett tömegek ellenállhatatlan áradata sodorja magával az egyeseket, dübörgő szavalókórusuk elnyom minden egyéni hangot.” (5) Ekkor az egyén az uniformizált közösség játékszerévé degradálódik, s ennek a korcs mozgalomnak s eszmének lesz a fő képviselője az orosz bolsevizmus. Az orosz bolsevizmus, amelyről Somogyi már igen korán, 1931-ben megfogalmazza nagyon is lesújtó véleményét: az tudniillik a „világtörténelem legvakmerőbb és legkegyetlenebb kísérlete” (6) lesz.

Talán a fenti rövid idézetekből is kitűnik, miért nem szerette Somogyit a Németország felé hajló hivatalosság, illetőleg a későbbi, a Szovjetuniónak hajbókoló politikai-ideológiai irányvonal. Somogyi életműve töretlen, amennyiben mindvégig eltökélt s elkötelezett az igazság makacs keresésében, az olcsó divatoktól, tömeghangulatoktól, végtelen politikai indulatoktól független, autonóm gondolkodásmódban és állásfoglalásban. Végig hű maradt ahhoz a józan, ám sokszor kockázatokkal, veszélyekkel járó elvhez, mely szerint „annyit érnek a tekintélyek, amennyit érveik.” (7)

*

Sokirányú vizsgálódásából hadd emeljek itt ki (éppen csak érintőlegesen) két olyan példát, amely közvetlenül s erőteljesen beleszól a pedagógusok mindennapi munkájába: az egyik a tehetség fontosságára, a másik a közoktatási rendszerre vonatkozó elképzelése.

Somogyi igen korán, harminchat évesen adta közre a 'Tehetség és eugenika' című művét. Benne felismerte, hogy az emberi tehetség a legnagyobb természeti kincs, amely azonban megkülönböztetett etikai kihívást jelent mind a pedagógus, mind a tanuló számára. A tehetség nem előjoggal, hanem fokozott köteleességgel, több felelősséggel jár. E kiindulópont igazságát nehezen vitathatnánk el. S bár az eugenika szakirodalmában azóta lényegesen kibővült s differenciálódott, joggal mutat rá Czeizel Endre, hogy Somogyi alaptörékése ma sem érvült el. Különösen fontosnak tartja Czeizel Somogyi azon kritikáját, amely az eugenika – mint a fajnak az átöröklés alapján történő nemesítése – káros, tudománytalan felfogására (s gyakorlatára) vonatkozik. Somogyi „felhívta a figyelmet a rasszizmus (az akkor kialakult hibás szóhasználatnak megfelelően: fajelmélet) veszélyeire, megmagyarázva, hogy „a fajelmélet feladata inkább a szomszédos népek testvériségének előmozdítása, nem pedig az ellentétek fokozása”. A Harmadik Birodalom Vezérének téveszméjével szemben bemutatta a fajtisztaság = fajegészség fogalom-pár tarthatatlanságát, hiszen a különböző származású emberek keveredése tekinthető genetikailag előnyösnek. Sajnos az eugenikával kapcsolatos társadalmi vitát könyvének megjelenése után a fasiszta Németországban hatalmi szóval eldöntötték. Az eugenika megvaló-

„Hősi halálért csak hasonló hősiesség lehet a méltó viszonyulás, ha nem is feltétlen hősi halál, de mindenesetre hősi élet (...) elszánt, áldozatkész lendülettel, nagy, szent, nemes eszméért, feladatokért (...) önzetlenül, önfeledten élni, dolgozni, küzdeni, szenvedni (...) – ez is igazi hősiesség! Ilyen hős pedig mindegyikünk lehet, férfi és nő, fiatal és öreg, az élet minden frontján, minden posztján, minden hivatásban (...), jaj annak a nemzetnek, amelynek csak hősi halottjai vannak, de nincsenek élő hősei!”

sítására politikai kalandorok vállalkoztak aljas céljaik leleplezése érdekében, kompromittálva nemcsak az eugenikát, hanem az egész humánogenetikát, sőt – nem kis mértékben – a humánumot. Mindezek következtében még maga az eugenika szó is jó időre – a trágár szavakhoz hasonlóan – a ki nem ejthető szavak közé került.” (8)

Hasonlóképp értékes a tankönyvíró Somogyi munkássága is. Tizenkét év előadásainak anyagát összefoglalva s rendszerezve, 1942-ben publikálta a 'Hazánk közoktatásügye a második világháborúig' című monográfiáját. A közoktatásügy rendszerének grandiózus áttekintéséből (amely egyébiránt a csecsemővédelemtől és kisdodóvától a polgári iskolákon át a főiskoláig, egyetemig, tudományos kutatóintézetekig fogja át a közoktatást) csupán egyetlen gondolatára hívnám fel a figyelmet. „A főiskola hallgatói, a tanárképző tanulmányi rendjében kiszabott előadásokon kívül, választott szakcsoportjuk egyik szakköréből, illetve annak egyik szaktárgyából vagy filozófia- és pedagógiából

a szegedi tudományegyetem bölcsészeti nyelv és történettudományi, illetve mennyiség- és természettudományi karán is kötelesek előadást hallgatni s e célból az egyetemre rendkívüli hallgatókul beiratkozni.” (9) Joggal jegyzi meg ezzel kapcsolatban Pukánszky Béla, hogy „az 'universitas'-eszmé szép megvalósulása lehetett ez a két intézmény (tudniillik az akkor még különálló Szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola, a mai Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar jogelődje, valamint a Szegedre költözött kolozsvári egyetem, később M. Kir. Horthy Miklós Tudományegyetem – K. S.) tartalmaz együtmükö-

désének keretei között. (...) Egyéni életutak ismerete alapján állíthatom, hogy ez az „áthallgatás”, ez a kooperáció a főiskola és az egyetem között sikeres volt, elősegítette a hallgatók szakmai-pedagógiai fejlődését, jótékonyan befolyásolta későbbi életútjuk alakulását.” (10)

*

Nem tanulság nélküli Somogyi emberitanári arculata sem. A közelmúltban elhunyt kiváló Somogyi-tanítvány, *Kóbor Jenő* így emlékezik rá: „Annak idején egyéniségek voltak a tanárok, sugározták a szellemi munkás életfelfogást. Dr. Somogyi József példaképe volt a szellemi pályára készülő fiataloknak. Szilárd jellemű ember volt. (...) Előadásai rendkívül racionálisak voltak. (...) Gondolatainak mindig súlya volt.” (11) Más tanítványok is megerősítik Kóbor Jenő véleményét: Somogyi igazi tanáregyéniség volt, nagy tiszteletnek örvendett, nála jelest kapni a legtekintélyesebb jegynek számított az egész főiskolán. S még egy megszívlelendő tanítványi vélemény: az élők sorából már ugyancsak eltávozott *Kövesdi Pál*, a főiskola fizika tanszékének volt vezetője arra hívta fel figyelmünket, hogy „vallásos előadást nem tartott a katedrán, de mindenki tudta, hogy erősen vallásos, katolikus ember.” (12) Igen, a korrekt s meggyőző tanárság ott kezdődik, hogy az oktatásban a szakmai alaposság s igazság, a nevelőmunkában pedig a méltóság s az igazságosság elve érvényesül. Azaz sem a politikai, sem a vallási (világnézeti) erőszakosság nem kaphat szót. (Zárójelben jegyzem meg: Somogyi utolsó írásainak egyike éppen az emberi méltóságról szolt, sajnos kiadatlan maradt a kézirat.) Azt gondolom, ezen a ponton ér össze Somogyi tudományos (gondolkodói) és emberi (tanári) mentalitása. Kutatómunkájában és magatartásában egyaránt alapértékké vált a tisztánlátás készsége s a kritikai hozzáállás. Ez a követelmény mozgatta valamennyi megnyilvánulását. Somogyi Józsefre, a század egyik jeles magyar gondolkodójára s tanítójára is áll az a mondás, amely igaz volt a klasszikus görög filozófia első

nagy képviselőjére, *Szókratészre*: hogy tudniillik „gondolkodás és jellem egy személyben”.

Végezetül hadd idézzek (ezúttal némiképp hosszabban) egyik híres beszédéből, amely módfelett jellemzi gondolkodásmódját s erkölcsi felfogását. Az 1942/43-as év tanévzáró, ünnepélyes tanácskozásán megemlékeznek a világháborús magyar vérveszteség fájó eseményéről. A hősi halottak az élőkhez szólnak. Somogyi szívéhez szóló, nagy hatású beszédet tart: „Hősi halálért csak hasonló hősiesség lehet a méltó viszonyulás, ha nem is feltétlen hősi halál, de mindenesetre hősi élet. (...) elszánt, áldozatkész lendülettel, nagy, szent, nemes eszmékért, feladatokért (...) önzetlenül, önfeledten élni, dolgozni, küzdeni, szenvedni (...) – ez is igazi hősiesség! Ilyen hős pedig mindegyikünk lehet, férfi és nő, fiatal és öreg, az élet minden frontján, minden posztján, minden hivatásban (...), jaj annak a nemzetnek, amelynek csak hősi halottjai vannak, de nincsenek élő hősei!” (13)

Mindehhez csupán annyit fűznék, de jó lenne, ha manapság körünkben lennének élő hősök, példaképek! S ha nem tudnánk élő hősöket választani, forduljunk akár Somogyi Józsefhez. Méltó elégtételként, kívánatos gyógyírként mindazért az igaztalan háttérbe szorításért, közvetett és/vagy közvetlen mellőzöttségért, amely – sajnos – osztályrészsül jutott neki.

Jegyzet

- (1) Hanák Tibor (1993): *Az elfelejtett reneszánsz*. Göncöl Kiadó, Budapest. 236.
- (2) Karikó Sándor (1998, szerk.): *A fenomenológiától a nemzeteszméig. Somogyi József életművéről*. Gondolat Kiadó, Budapest. 249. Továbbá Laczó Katalin – Galgóczi Anna (1998): *Somogyi József emlékkönyv*. Kiadta a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Társadalomelméleti Tanszék, Szeged. 183.
- (3) Somogyi József (1940): *A faj*. Athenaeum Kiadó. 36., 85., 73.
- (4) Uo. 9–10.
- (5) Somogyi József (1939): *Az egyén viszonya a közöshöz*. *Magyar Kultúra*, jun. 5. XXVI. évf. 11. 330.
- (6) Somogyi József (1931): *A kultúrfelény problémája*. *Magyar Paedagogia*. Különnyomat, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. 9–10.

(7) Somogyi József (1933): *A modern filozófia válsága*. Stephaneum Nyomda RT., Budapest. 25.

(8) Czeizel Endre: Somogyi József munkássága a ma orvosgenetikusanak a szemével. In: *A fenomenológiától a nemzeteszméig*. I.m. 116–117.

(9) Somogyi József (1942): *Hazánk közoktatásügye a második világháborúig*. Eggenberger-féle könyvkereskedés kiadása, Budapest.

(10) Pukánszky Béla: Somogyi József, a tankönyvíró. In: *A fenomenológiától a nemzeteszméig*. I.m. 198., 200.

(11) Laczó – Galgóczi, i.m. 12.

(12) Uo. 13.

(13) *Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola évkönyve az 1942/43. tanévről*. (1944) Szeged. 52.

Karikó Sándor

*Neveléstudományi Tanszék,
JGYTF, SZTE*

Hűséges tanítványok, hűséges nevelők

A szerzők életútját megbecsülő települések önkormányzatainak és a Karácsony Sándor örökségét őrző civileknek a támogatásával jelent meg Dobronay Vilma, gyógypedagógus és Pataki Gyula, tanár újabb kötete.

Működésüket csavargó fiúk nevelésével kezdték a 2. világháború alatt és után, és erről a tevékenységről beszámoltak „Nem erővel, sem hatalommal... Nevelés Fiúkfalván” című, 1995-ben megjelent könyvükben. Ugyanerről a nagy pedagógiai vállalkozásról szól *Varga Domokos*nak 1973-ban a Móra Kiadónál megjelent könyve, a „Fiúkfalva”.

Az új írás (Dobronay Vilma – Pataki Gyula [2005]: „A tanári asztal két oldala. Pedagógiai történetek”. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum kiadása, Budapest.) az államosítások során védtelenné vált Fiúkfalva felbomlasztása utáni pedagógiai munka egyes kiragadott eseményeiről számol be. A szerzők nem szoros időrendben fűzik élményeiket, bár az egymás utáni sok áthelyezés is érződik a szövegben, hanem inkább tematikusan csoportosítják az annak idején kis cédulákra, papíros lapokra feljegyzett, a feledéstől megmentendő eseteket.

Az első és második fejezet Pataki Gyula falusi gyermekkoráról, elemi iskolai életéről szól, amikor ő már „tanítóként” is működött: olvastatta az osztályt, amíg a tanító megjött. Ugyanebben az időben egy nagy üres tereben gyerekpajtásaival „iskolát” játszottak, ahol ismét ő volt a „tani-

tó”. Városba kerülve csakhamar cserkész, majd őrsvezető, cserkésztsízt, a KIE tagja, majd serdülőtitkár lesz. Ekkor találkozik a pedagógiával, s nem is akármilyenel: Karácsony Sándor tanításaival. Ilyen előzmények után, tehát gyermekekkel, inas és segéd ifjakkal, továbbá munkanélküli fiatalokkal való foglalkozás után kerül a KIE-nek a lézengő, csavargó fiúkkal törődő munkaközösségébe, majd az ebből kinövő Fiúkfalvába.

Ez a bevezetés szükséges ahhoz, hogy az olvasó megérthesse és elhitesse, hogy mindaz, amit a szerzők leírnak, annak minden eredményével és problémájával valóban úgy történt. Mert megjelennek a tablókon másfajta felnőttek is az iskolában, azok a „hivatalnokok”, akiknek pedagógiai feladatokat kellene ellátniuk, azaz nevelniük kellene tanítványaikat, azaz együtt kellene növekedniük a növendékekkel. Ők azonban csak oklevelük szerint tanítók, tanárok, nem pedig igazi nevelők. Ezek a kis történetek azt sugalmazzák, hogy az lenne a legjobb, ha az lenne pedagógusi pályára, aki már gyermek-, serdülő- vagy ifjú korában a gyakorlatban tanújelét adta annak – a nála fiatalabbakkal, vagy vele egykorúakkal való sikeres foglalkozás által –, hogy „született pedagóg-